

บทที่ 5

วิเคราะห์และวิจารณ์พระนิพนธ์ของ น.ม.ส.

บทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. เกือบทั้งหมดได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นที่นิยมอ่านกันอย่างกว้างขวาง สิ่งที่ตามมาหลังจากนั้นคือการกล่าวถึงบทพระนิพนธ์เหล่านั้นทั้งโดยสรุปและโดยการวิเคราะห์อย่างละเอียด รวมทั้งการวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งมักมีมาพร้อมกับการกล่าวถึงนั้นอยู่เสมอ การศึกษาบทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. ในครั้งนั้นก็เช่นเดียวกัน ผู้ศึกษาพึงวิเคราะห์ วิวิจารณ์และประเมินค่าวรรณกรรมของพระองค์ท่านอย่างละเอียดรอบคอบ ด้วยหลักวิชาและจิตใจที่เป็นธรรม ซึ่งจะกล่าวเป็นแนวทางไว้ดังต่อไปนี้

บทพระนิพนธ์ประเภทร้อยแก้ว

น.ม.ส. ทรงยกย่องสำนวนร้อยแก้วพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ซึ่งแสดงว่าในเวลาทรงนิพนธ์วรรณกรรมร้อยแก้ว น.ม.ส. ก็ทรงยึดถือเป็นหลักในการเขียนเช่นเดียวกัน คือ

“อ่านแล้วเข้าใจแจ่มแจ้ง เหมือนตังเดินไปในที่เตียนราบ ไม่ต้องบุกหน้ำรก ไม่สะดุดขอนไม้ที่นอนขวาง ไม่ต้องปีนข้ามรั้ว ไม่ต้องโจนข้ามคู ไม่ต้องอึดลมหายใจเพื่อจะแบ่งปัญญาให้ความหมายของหนังสือ ไม่ต้องเดินทางคดเคี้ยวเป็นงูเลื้อยอันมากด้วยความตะกุกตะกักต่างๆ จึงทำให้นึกว่า พระราชนิพนธ์ก่อนสิ้นนี้ทรงแต่งด้วยถ้อยคำธรรมดา ผูกประโยคเกลี้ยง ๆ ไม่มีศัพท์แสงอะไรนอกจากที่ใช้กันตามปกติ ทรงใช้สำนวนอย่างที่คุณกันอยู่เสมอ ๆ ไม่ทรงประชันรู้ประคองแต่ละประโยคให้เป็นประโยคทรงเครื่อง เปรียบเหมือนแต่งตัวธรรมดาเดินไปตามสบาย ไม่ใช่มุ่งหางหงส์ คาคเจียรบาด สวมชฎา เดินทำเยื่อออกจาก เมื่อจะตรัสว่าอะไรก็ตรัสออกมาตรง ๆ ตามภาษาธรรมดา เราก็เข้าใจทันที ความเข้าใจของเราไม่ต้องเวียนอ้อมถ้อยคำที่ไม่จำเป็นจะนำมาใช้ แต่หากใช้เพื่อให้เป็นภาษาทรงเครื่องเท่านั้นเอง”

(ผสมผสานชุดที่ 2 เรื่อง “สำนวนหนังสือ” หน้า 417-418.)

ด้วยเหตุนี้ก็กล่าวได้ว่าจึงเห็นได้ว่าสำนวนภาษาของ น.ม.ส. ในบทพระนิพนธ์ ร้อยแก้วจะมีลักษณะดังเช่นที่ทรงกล่าวไว้ทุกประการ แม้แต่บทพระนิพนธ์ประเภทสารคดี ของพระองค์ก็มีวิธีเขียนไปในเชิงปกติกะ (Informal Essay) มากกว่าที่จะเป็นเชิงสาระ (Formal Essay) ซึ่งทำให้บทพระนิพนธ์ประเภทนี้ของพระองค์ทำหน้าอ่านและสนุกสนาน เพลิดเพลินอันเป็นลักษณะเด่นของบทพระนิพนธ์ร้อยแก้วของ น.ม.ส.

อาจารย์เปลื้อง ณ นคร กล่าวว่า น.ม.ส. ทรงประสบความสำเร็จในการแต่งวรรณกรรมร้อยแก้ว อันเนื่องมาจากสาเหตุ 3 ประการคือ

1. ไวยากรณ์ ซึ่งมีลักษณะคมคาย มีรส
2. ความรู้จักสังเกตหยิบสิ่งที่คนมองเลยไปหรือไม่ทันสังเกต ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะสำคัญของนักเขียน
3. ความเกี่ยวพันแห่งเนื้อความ ซึ่งเรียกว่าสัมพันธภาพ (Coherence) นั้น นับว่าเป็นเอก ทำให้ผู้อ่านอ่านเรื่องได้ความเป็นลำดับไม่สับสน”¹

อาจารย์ยุพร แสงทักษิณ สรุปว่า การที่บทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. ได้รับการยกย่องว่าดีเต่นั้นนั้นเกิดจาก

1. ทรงมีพระปรีชาสามารถยิ่งในการสรรคำ สำนวนโวหาร และระบบสัมผัสต่างๆ ซึ่งนับว่าเป็นอลังการอย่างหนึ่งที่ทำให้บทพระนิพนธ์ของพระองค์คมคาย และไพเราะยิ่ง
2. ทรงแทรกอารมณ์ขันลงในบทพระนิพนธ์ โดยเฉพาะประเภทร้อยแก้ว จะเห็นได้ว่าอารมณ์ขันที่ปรากฏอยู่ในบทพระนิพนธ์นั้น ผู้อ่านต้องขบขันจึงจะเห็นขัน
3. ทรงแสดงข้อคิดเห็นส่วนพระองค์เกี่ยวกับด้านต่างๆ เช่น ภาษา วรรณคดี การเมือง เป็นต้น ซึ่งข้อคิดเหล่านั้นให้ทั้งความเพลิดเพลินและเสริมสร้างสติปัญญาแก่ผู้อ่านอย่างมาก ทั้งยังเป็นข้อคิดเห็นที่ทันสมัยอยู่เสมอ”²

นอกจากสองท่านที่กล่าวแล้ว ยังมีผู้กล่าวถึงบทพระนิพนธ์ร้อยแก้วของ น.ม.ส. ในทำนองเดียวกันนี้อีกมาก บ้างก็นำบทพระนิพนธ์บางตอนของท่านไปเป็นตัวอย่างการเขียนร้อยแก้วประเภทต่างๆ อยู่เสมอ

¹ เปลื้อง ณ นคร. *คำบรรยายวิชาการประพันธ์และหนังสือพิมพ์*. หน้า 211-212.

² ยุพร แสงทักษิณ. “อลังการในพระนิพนธ์ของพระราชมารดาเธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์” น.ม.ส. หน้า 149-150.

ลักษณะที่เด่นอันนับได้ว่าเป็นศิลปะในการแต่งเรื่องประเภทร้อยแก้วของ น.ม.ส. พอดีประมวณได้ดังต่อไปนี้

1. ศิลปะในการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหาร

น.ม.ส. ทรงมีชื่อเสียงทางด้านการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหาร ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระองค์จนกระทั่งมีผู้เรียกว่า “สำนวน น.ม.ส.” นอกจากจะทรงเลือกใช้คำง่ายๆ ชัดเจน กระชับรัดกุม และมีน้ำหนัก รวมทั้งการหลากคำแล้ว พระองค์ยังทรงใช้สำนวนโวหารหรือการกล่าวเปรียบเทียบกับลักษณะต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทรงมีศิลปะเป็นเยี่ยมทางด้านนี้ ยกตัวอย่างเช่น

1.1 โวหารอุปมาอุปไมย ซึ่งมีทั้งการเปรียบเทียบสิ่งที่คล้ายคลึงกันแบบอุปมา (Simile) แบบอุปสัญลักษณ์ (Metaphor) การเปรียบเทียบโดยใช้สิ่งแตกต่างกันซึ่งทำให้เกิดภาพจน์ (Figures based on Difference) และการเปรียบเทียบแบบประชดประชัน (Irony) ดังเช่น

— ผู้ชายย่อมมีน้ำใจเป็นโจรทั้งหมด และผู้หญิงซึ่งยอมเป็นมิตรกับชายนั้นเสมอ กับเองเห่ามาเลี้ยงไว้บนอก

(นิทานเวตาล)

— ลูกหญิงซึ่งมีอายุควรมีคู่ไม่มีคู่ ย่อมเป็นเช่นก้อนอุบาทว์ห้อยอยู่เหนือหลังคาเรือน

(นิทานเวตาล)

— ความยอนนั้นเปรียบเหมือนหินกับเหล็กซึ่งทำให้เพลิงแห่งความรักเกิดได้

(นิทานเวตาล)

— พระราชา 1 หญิง 1 ไม้เลื้อย 1 ย่อมรักผู้และสิ่งที่อยู่ใกล้

(นิทานเวตาล)

— คำที่ทรงสัญญาขึ้นเสมอกับทำให้ปีกลงอกบนหลังพราหมณ์ มีคำกล่าวที่ไม่เคยมีใครเดินทางเร็วเท่าพราหมณ์คนนั้น

(นิทานเวตาล)

— ส่วนนางชัชวรินนั้นก็ใช้ความงามซึ่งมีส่วนน้อยนั้นเป็นเครื่องล่อให้ชายยอมได้มาก แต่ใช้ความไม่สงบเสงี่ยมเป็นเครื่องล่อได้มากกว่า แลใช้ความมีทรัพย์สินของบิดาเป็นเครื่องล่อได้มากที่สุด

(นิทานเวตาล)

— ชายรูปงามนั้นก็หายากอยู่ แต่ก็พอหาได้ ชายทรงคุณดีก็หาไม่ง่าย แต่ก็คงจะพอหาได้ ส่วนชายรูปงามที่ทรงคุณดีนั้น ถ้าจะมีในโลกก็คงจะนับให้ถ้วนได้ด้วยนิ้วมือสิบนิ้ว แต่ที่จะเอาความคิดดีเข้ามาประสมอีกอย่างหนึ่งนั้น ถ้าจะหาเข็มในพระมหาสมุทรก็เห็นจะยากง่ายปานกัน

(นิทานเวตาล)

— พระวิกรมมัททีย์เสด็จขึ้นขึ้นไปและลงหลายครั้งก็ไม่ย่อท้อ ปรากฏความเพียรเหมือนหนึ่งว่าจะยอมปีนขึ้นไปลงอยู่จนสิ้นยุค แต่ไม่จำเป็นต้องเพียรนานถึงเท่านั้น เพราะเวตาลยอมให้จับในครั้งที่เจ็ด แลกล่าวว่า แม้เทวดาก็ชื่นใจคนหัวคือไม่ได้

(นิทานเวตาล)

— ผู้ชายที่ไม่กล้าทำอะไรผิดกว่าผู้อื่นนั้น เป็นคนใจเหมือนผู้หญิงที่ฝักใฝ่ในแพชชัน จะกระดิกตัวน้อยก็กลัวผิดแพชชัน ซึ่งกลัวยิ่งกว่าอบาสีกากลัวศีลชาติ แพชชันท่านสั่งสอนอย่างไรก็ต้องปฏิบัติตามประหนึ่งว่าตัวเป็นทาสซึ่งแพชชันได้ออกเงินไปทำสารกรรมธรรม์มาไว้ ทาสแพชชันเหล่านี้พระราชบัญญัติเลิกทาสก็ช่วยไม่ได้

(จดหมายจางวางหรั้า)

— นางนั้นมีหน้าเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ มีผมดั่งเมฆสีนิลโลหิตซึ่งอุ้มฝนห้อยอยู่ในฟ้า มีผิวซึ่งเย้ยดอกมะลิให้ได้อาย มีตาเหมือนเนื้อทรายซึ่งระแวงภัย ริมฝีปากเหมือนดอกทับทิม คอเหมือนคอนกเขา มือเหมือนสีแห่งท้องสังข์ เอวเหมือนเอวเสือดาวบาทเหมือนดอกบัว พร้อมด้วยลักษณะนางงามอย่างแขก

(นิทานเวตาล)

— ข้ายังไม่เคยรู้จักเจ้าคนนั้น พิศรูปรูปโฉมเห็นเป็นคนกลางเก่ากลางใหม่โดยอายุ เอวบางโดยความอดโซ่ คร่ำคร่าโดยเครื่องแต่ง คุเสื้อผ้ารุงรังเหมือนสัปเหร่อ สีหน้าซีด

เหมือนศพ ชำนิ่กในใจว่าเจ้าคนนี้ทำผิด เพราะบุคคลไม่มีสิทธิ์จะเหมือนสัปเหร่อกับเหมือนศพพร้อมกันได้

(จดหมายจากวางหว๋า)

— ตามใจความจดหมายเขาวงของเจ้ารวบรวมความได้ว่า ถ้าเจ้ากลับทางอ้อมก็เช่นชูปตัวอีกชั้นหนึ่ง ทำให้สี่สนวรรณะของเจ้าผูกผ่องขึ้น ทั้งข้าจะขอเปรียบว่าเหมือนกระโดนทองขาวที่ซัดได้ทีแล้ว

(จดหมายจากวางหว๋า)

— เจ้าพุดจาใช้ถ้อยคำวนไปเวียนมาเหมือนลูกหมาไล่กัดหางตัวเอง

(จดหมายจากวางหว๋า)

— ผลแอปเปิ้ลที่หล่นจากต้นจะลอยขึ้นไปข้างบนไม่ได้ ด้วยเหตุใด ความดีแลความชอกก็ไม่ควรลอยจากผู้น้อยไปหาผู้ใหญ่อะไรด้วยเหตุนี้

(จดหมายจากวางหว๋า)

— มหาอำมาตย์เชิญเกือกแก้วเที่ยวไปตามเรือนในพระนคร จนถึงเรือนที่นางจินตลีลาอยู่ นางโทสร้ายผู้พี่สาวทั้งสองคนก็เชิญให้อำมาตย์หยุด เพื่อตัวจะได้ลองสวมเกือกแก้วนั้นดู แต่ถ้านักกลเอาเท้าทะเลบรจกลงในหอยจับแข็งไม่ได้ นางทั้งสองก็บรจเท้าลงในเกือกไม่ได้

(นิทานเรื่อง “นางจินตลีลา”)

— เรื่องบรจเท้าของลงทียบ มีสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องระวังให้มาก คือ ในเรือเมล์เขาไม่ได้ยกทียบไปวางให้เรียบร้อย เพราะของมากต่อมากด้วยกัน ต้องจับโยนๆ รวากับลำเรือจะถล่มทลายหมด แต่ที่จริงเรือจะทลายมิได้ ทียบของเรานั้นเองจะทลาย

(เรื่องของนักเรียนเมืองอังกฤษ)

1.2 เปรียบเทียบกับเรื่องเก่า โดยอาศัยเนื้อเรื่องหรือลักษณะตัวละครสำคัญในวรรณคดีเก่าๆ บางเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ชัดเจนในทันที เช่น

— บารอนสเตอร์เมอร์ผู้นี้เป็นคนอายุ 40 เศษๆ แต่ผมทำที่จะหงอกอยู่บ้างแล้ว หน้าซึ่งเป็นหน้าอวก็ก่อนจะเหี่ยวลงไป รุปร่างใหญ่โต ศาลิกลเล็ก เวลาี่ยมก่อนไปข้าง

หลอก หยอกไปข้างซู้ ที่ข้างจุมกมีรอยแผลเป็นเหมือนเคยถูกอาวุธ ทำให้แก้หน้าเป็นจรรยา
ยั้งขึ้นเป็นอันมาก

(สืบราชสมบัติ)

— หนึ่ง การซุบซิบนั้นอาจจะเป็นผลได้ 2 ทาง คือซุบแล้วอาจจะมีความผิดเป็นทอง
อย่างพระสังข์ก็ได้ ซุบแล้วกลายเป็นขี้เถาไปอย่างท้าวสันนุราชก็ได้

(จดหมายจางวางหว่า)

— นายบุญที่นั่นที่จริงก็เป็นลูกชาวบ้านนอก แต่ได้เล่าเรียนมาก แกลลาคพอ
จะฉลาดคนได้ เดิมบิดาได้ส่งให้ไปเรียนหนังสือวัดศาลาปูน นายบุญที่เรียนจนความรู้
คับโรงเรียน เหมือนหมาดกับศาลา บิดานายบุญที่ตักที่นึ่งฤๅษีที่หนุ่มมาจนจนต้อง
นิรมิตศาลาใหม่ แต่นิรมิตโรงเรียนไม่เป็น เพราะไม่มีอำนาจในกรมศึกษาธิการ จึงต้องใช้
วิธีย้ายลูกชายให้เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ

(นิทานเรื่อง “ทางแมว”)

1.3 เปรียบเทียบกับคำเก่า โดยใช้คำชื่อเทียบเคียง คือกล่าวถึงสิ่งๆ หนึ่ง แต่
ไม่ได้ใช้ในความหมายดั้งเดิมของสิ่งนั้นๆ เมื่ออ่านแล้วก็ทราบได้ทันทีว่าหมายถึงอะไร เช่น

— เสอวีไม่รู้จะตอบว่าอะไรก็นั่งนิ่งอยู่ คำที่เสเตอร์เมอร์พูดนั้น ก็เช่นเดียวกับ
ที่เสอวีได้เคยได้ยินบิดาพูด ว่าอย่างไทยๆ จะว่าเคยได้ยินมาแต่ในกระดิ่งก็เกือบว่าได้

(สืบราชสมบัติ)

— ความประสงค์ที่จะเป็นผู้มีใจคอกว้างขวาง กระทำโอบอ้อมอารีแก่เพื่อนฝูงนั้น
เป็นต้นเหตุให้ที่ทำการบริษัทนั้นแน่นไปด้วยเสมียนตรี เสมียนโท ราคาตั้งแต่ 30 บาทไปจน
ถึง 40 บาท คนเหล่านี้จะเป็นเสมียนตรี เสมียนโทอยู่จนจนหนวดหงอก ไม่มีช่องคู้ที่จะเป็น
อะไรต่อไปได้

(จดหมายจางวางหว่า)

— หญิงที่ฟันไฟในเวลาโกรธนั้นก็ร้ายพอแรงอยู่ แต่หญิงที่โกรธฮึดอยู่หนึ่งๆ นั้น
ร้ายกว่ามาก นางประเภทที่ 1 อาจบึ้งบึ้งถึงต้อยถ้อยขามก็เป็นที่ได้ แต่นางประเภทที่ 2
นิ่งอมดินคำกำมะถันเข้าไว้ ทำให้เจ้าไม่มีเวลาว่างใจเลย คอยจะสะกิดอยู่รำไป เพราะแกะ
ระเบิดขึ้นเมื่อไรก็หารู้ได้ไม่

(จดหมายจางวางหว่า)

1.4 เปรียบเทียบแบบสมมติให้มีตัวตน โดยสมมติสิ่งที่จะเปรียบซึ่งมิใช่บุคคล ให้เป็นบุคคล สามารถกระทำกิริยาอาการเหมือนคนได้ เช่น

— พระจันทร์ทรงกรรณางสาว ๆ ก็เสด็จหลบหลังเมฆ ในขณะที่ความกระตาคของนางทำให้เลือดขึ้นหน้า แล้วเสด็จออกจากความบังแห่งเมฆ เพื่อส่งให้เห็นความงาม ในขณะที่นางยิ้ม หนุ่มแลสาวต่างได้รับความสำราญอันเกิดแต่ด้วยรุ่น

(นิทานเรื่อง “นางจินตลีลา”)

— ออกซฟอดแลเคมบริชเป็นมหาวิทยาลัยรุ่นเก่าที่สุดในโลก ไม่ใช่เก่าที่สุด แต่เป็นรุ่นเก่าที่สุด จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอยู่ในรุ่นใหม่ที่สุดในโลก ออกซฟอดแลเคมบริชเก่าเพียงไหน แลจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใหม่เพียงไหน ท่านอยากทราบเมื่อไรก็เปิดค้นได้ในหนังสือ แต่มีศักราชบางตัวอาจเทียบกันได้ในทางที่ท่านไม่เคยนึก แลฉันก็ไม่เคยนึก แต่ถูกเกณฑ์ให้พูดในคืนนั้น ไม่รู้จะเอาอะไรมาพูดถึง มหาวิทยาลัยของเราซึ่งปากยังไม่สิ้นกลิ่นน่านม ต้องตรองอยู่นานจึงนึกหาใจความมาพูดได้

(เครื่องฝึกเยนตุลแมนในออกซฟอดแลเคมบริช)

1.5 เปรียบเทียบกับตัวอย่าง โดยยกตัวอย่างที่เหมาะสม ทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ชัดเจน เช่น

— ที่นี้ต่างว่า เต็กสองคนเอามะนาวขว้างหัวกัน ถ้าถูกตรงก็เจ็บมาก ถ้าถูกแลบก็ไม่ค่อยเจ็บ นั้นแหละเป็นคำอธิบายว่า ทำไมบางประเทศร้อน บางประเทศหนาวที่ ๆ ร้อนนั้นเพราะพระอาทิตย์ส่องถูกตรง ที่หนาวเพราะส่องถูกแลบ

(ผสมผสานชุดที่ 3 เรื่อง “พูดให้นักเรียนฟัง”)

— การที่จะเรียนวิชาได้ด้วยวิธีใดนั้นไม่สำคัญ ข้อสำคัญอยู่กับตัวผู้เรียนต่างหาก เปรียบเหมือนแคงกวาจะคองด้วยน้ำส้มฝรั่งก็ได้ คองด้วยน้ำกระเทียมก็ได้ เมื่อคองแล้วก็อร่อย ทั้งสองอย่าง ข้อสำคัญคือแคงกวาที่จะเอาลงคองจะต้องเป็นแคงที่ยังไม่เน่า ถ้าเน่าเสียแล้วจะคองด้วยน้ำกระเทียมหรือน้ำส้มขวลละคำลึง มันก็ไม่เป็นรสทั้งนั้น บุคคลที่สืบเสาะรำเรียนวิชาก็เหมือนแคงกวาคอง ถ้านิสัยใจคอมันเน่าเสียแล้ว ถึงจะรำเรียนวิชาด้วยวิธีใด มันก็คงไม่เป็นเรื่องทั้งสิ้น

(จดหมายจางวางหั่ว)

1.6 เปรียบเทียบกับคำพังเพย ซึ่งช่วยให้ข้อเขียนมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากขึ้น เช่น
— ข้าได้สังเกตมานานแล้วว่า เงินประเภทรายจ่ายของเจ้าสูงขึ้นไป แต่รายงาน
ที่รับจากมิสเตอร์ไวต์ ไม่ได้แสดงว่าเจ้าเรียนดีขึ้นตามส่วนที่ลงไปนั้นเลย ถ้าเป็นการของ
บริษัทค้าขายก็ใช้ไม่ได้ เท่ากับออกเช็คดีเบนเซอร์เอาเงินมาซื้อพริกตำละลายลงในแม่น้ำ
เจ้าพระยา หรืออย่างเดียวกับเอาข้าวเข้มทองมาต้มขุมหมูที่ไม่รู้จักอ้วน ไม่มีประโยชน์ตรง
ไหนเลย

(จดหมายจากวางหว้า)

— ในจดหมายที่เขียนจากยุโรปนั้นเจ้าพูดจากุเข้าท่วงที่ขึ้นมาก เพราะมีใจความ
มากในจำนวนคำน้อย หาผู้ใช้น้ำกระดาษเป็นท่งที่มีน้ำท่วมมีผักบุงโทรงตรงอย่างแต่ก่อนไม่

(จดหมายจากวางหว้า)

2. ศิลปะในการลำดับเรื่อง

บทพระนิพนธ์ร้อยแก้วของ น.ม.ส. อ่านง่าย เข้าใจได้โดยสะดวกรวดเร็วตั้งแต่ต้น
จนจบ ชวนให้ติดตามและจบลงอย่างน่าประทับใจ ทั้งนี้เนื่องจากทรงมีศิลปะในการลำดับ
เรื่องให้ต่อเนื่องสอดคล้องกันอย่างที่เรียกว่ามีสัมพันธภาพ (Coherence) ศิลปะข้อนี้ได้ช่วยให้
ศิลปะข้อแรกคือการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารเด่นชัดขึ้น ทั้งจะเห็นได้จากตัวอย่างที่ยกมา
ให้เห็นแล้วในวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วแทบทุกเรื่อง และคงที่จะยกตัวอย่างเพิ่มเติม
ต่อไปนี้

2.1 การเริ่มเรื่องหรือการเปิดเรื่อง น.ม.ส. ทรงกระทำได้อย่างน่าสนใจและชวน
ให้ติดตามเรื่องต่อไป เช่น

— เวลาเริ่มด้วยสำเนียงโอนอ่อนว่า ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐ พระองค์ทรง
ปัญญายิ่งล้น หาผู้เสมอมิได้ในสามภพก็จริง แต่หมาซึ่งเป็นสัตว์สี่เท้ายังรู้พลาดแลลัมในเวลา
เหยียบที่ลื่นฉันใด ผู้เป็นปราชญ์ แม้ปัญญาจะทึบเพียงไร

พระราชาทรงจับยามกระซึก เวลาแลงร่องครวญเหมือนหนึ่งได้ความเจ็บปวด
ครันหุคร้องก็เล่าต่อไปด้วยสำเนียงแจ่มใสว่า

(นิทานเวตาล เรื่องที่ 5)

— เย็นวันนั้นเป็นโชคดีของข้าพเจ้า ที่นายพลผู้เฒ่าได้กรุณาเชิญให้ไปกินอาหารเย็นกับท่านจำเพาะแต่ตัวท่านกับข้าพเจ้าที่สโมสรของท่านในลอนดอน ซึ่งเป็นสโมสรเก่าที่สุด
ในกรุงนั้น

ท่านนายพลผู้เฒ่านั่งจิบปอตไวน์หนึ่งอยู่สักครู่หนึ่ง ดูท่าทางเหมือนจะนึกถึงเรื่องราวเก่าแก่ที่เกี่ยวกับสโมสรนี้ ตาท่านกวาดตูดรอบห้อง คูมมุนั้นแล้วคูมมุนั้น ประเดี๋ยวก็ทำขมวดคิ้ว สังเกตได้ว่าท่านนึกถึงเรื่องที่ชอบบ้างไม่ชอบบ้าง ส่วนข้าพเจ้าเมื่อเห็นนายพลผู้เฒ่ามีอาการเช่นนั้น ถึงอยากจะถามก็ไม่กล้าถาม ด้วยข้าพเจ้าไม่ต้องการจะทำให้ท่านสะดุ้งกลับมาสู่เวลาปัจจุบัน ในขณะที่เข้าใจว่าท่านกำลังมีใจเลือนลอยไปในกาลเมื่อกระโน้น คิดทวนกลับหลังไปถึงการที่ได้เป็นไปในเวลาที่ล่วงมาแล้ว 50—60 ปีเป็นอย่างน้อย

ท่านนายพลผู้เฒ่านั่งนิ่งอยู่เช่นนั้นสักครู่หนึ่งจึงพูดขึ้นว่า “ในห้องนี้ฉันเคยเล่นไพ่พนันครั้งหนึ่ง พนันกันอย่างใหญ่ที่สุดที่ใครเคยได้หรือเสียกันมาตั้งแต่โบราณมาจนบ้านนี้”

ท่านผู้เฒ่าพูดอย่างเรียบ ๆ เกือบจะว่าเสียงอ่อย ๆ ข้าพเจ้าเมื่อได้ฟังท่านพูดดังนั้น ก็นิ่งคอยฟัง เป็นแต่ถามด้วยตาว่าเรื่องราวเป็นอย่างไรรึกัน

(สืบราชสมบัติ)

— นางสาวเม่งจุกคนหนึ่งซึ่งเรียกชื่อกันว่า “เยโฮนาลา” ได้กำเนิดที่เมืองไหนก็ไม่รู้แน่ ถ้าเทียบกับในสยามก็เป็นปีทัน ๆ แห่งรัชกาลพระนั่งเกล้าฯ ตามธรรมเนียมของจีน ถ้าลูกคลอดออกมาเป็นหญิงบิดามารดาก็ไม่ค่อยพอใจ จึงมีภาษาในคัมภีร์โคลงของขงจื๊วว่า ถ้าทารกเกิดมาเป็นหญิงก็ไม่ต้องการเบาะซึ่งนุ่มกว่าแผ่นอิฐ แต่ชนเม่งจุกเหมือนจะรังเกียจลูกหญิงน้อยกว่าจีน

(นางพญาของไทยเฮา)

— หมอยมเขี้ยวเป็นแพทย์เซลดยศักดิ์ ใช้ยาแลวิธีรักษาโรคอย่างโบราณ แลเพราะเหตุที่แก่โบราณ ยังไม่คล่องในการใช้นามสกุล ถ้าคนไข้ไปเรียกแก่ว่าหมอยมเขี้ยว แก่ก็โกรธจนแทบจะทิ้งไข้ไม่รับเป็นธุระต่อไปจนตลอดชีวิตคนไข้ ซึ่งแก่รู้แน่ในใจว่าจะไม่อยู่ได้นาน เพราะแก่ไม่รับรักษาเสียแล้ว

(นิทานเรื่อง “หางแมว”)

— บัญหาสังสรรค์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือเรื่องคนขอทาน พวกชาวกรุงเทพฯ ที่
คู้หนั่งแล้วไปกินอาหารที่ถนนราชวงศ์ ย่อมจะรังเกียจคนสกปรกที่เข้ามายื่นหน้าขอทานข้าง
รถ บางคนก็ยื่นอ้อยอิงจนคนในรถบางคนรำคาญก็ให้ทานบ้าง คนชาวสยามที่ไปถนน
ราชวงศ์ทุกคนไม่ต้องการให้มีคนขอทานที่นั่น เว้นแต่พวกคนขอทานเอง ซึ่งเป็นคนชาว
สยามแลเป็นสมาชิกแห่งประชาชาติของเรเหมือนกัน

(ผสมผสานชุดที่ 1 เรื่อง “คนขอทาน”)

— ถึงเจ้าสนธิ ผู้บุตร

จดหมายของเจ้าเขียนเมื่อวันที่ 20 กันยายนเรื่องที่เจ้าเกิดความเพียรใหญ่โตถึงจะ
เรียนเอาดีกรีบี.เอ. นั้น ข้าได้รับแล้ว ข้าขอสรรเสริญความมักใหญ่ใฝ่วิชาของเจ้า แต่อุบาย
ของเจ้าบางเหมือนจอหนั่ง ถึงข้าจะแก่แล้วก็มีแว่นตาใส่ พอเห็นได้ว่าเจ้ายกเอาการเรียนวิชา
ขึ้นอ้างให้เป็นหมอกบังตาข้า เท่ากับเอาขี้ผึ้งสีปากมาทาแว่นข้าเสีย เพื่อจะไม่ให้ข้าเห็นใน
เวลาที่เจ้าทำหัวหกกันขวิดเล่นตามชอบใจ

(จดหมายจางวางหว่า)

— ปาฐกถาวนนี้ตั้งบทไว้ว่า “นิทานเก่าๆ” ถ้าผู้ฟังเป็นฝรั่งคงอยากให้ผู้ถึง
นิทานไทยๆ แต่เมื่อเป็นไทยก็คงไม่อยากให้ผู้ถึงเรื่องตามองล่ายหรือเรื่องชนิดนั้นซ้ำๆ
ซากๆ คงจะอยากให้ผู้ถึงที่ยังไม่ชินหู และบางที่จะอยากให้ผู้สนุกด้วยกรรมัง

อันที่จริงปาฐกถาวนนี้ถูกทำนายว่าจะไม่สนุก แต่นี้แหละความสนุกนั้นเหมือนพีช
พันธุ์ต้นไม้ ถ้าพื้นที่ดินดี มันก็งอกง่าย มันก็เติบโตเร็ว ที่เปรียบว่าพื้นที่ดินนั้นหมายความว่า
ว่าน้ำใจคนฟัง ถ้าท่านตั้งใจจะสนุก เตรียมตัวจะสนุก คอยจะสนุก ถึงจะพูดเป็นน้ำยาเย็น
ท่านก็อาจสนุกได้

(บทปาฐกถา เรื่อง “นิทานเก่าๆ”)

2.2 การดำเนินเรื่อง ดังที่กล่าวว่าการดำเนินเรื่องที่ดีนั้นจะต้องสอดคล้องกันไป
ตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งอาจพิจารณาได้จากแต่ละย่อหน้า น.ม.ส. ทรงเขียนย่อหน้าแต่ละแห่งได้
อย่างมีเอกภาพ สัมพันธภาพ สารัตถภาพ และสุนทรียภาพ อันเป็นผลทำให้เรื่องของพระองค์
น่าอ่านเป็นอย่างยิ่ง และสามารถยึดถือเป็นแบบฉบับได้เป็นอย่างดี ดังเช่น

— สักครู่หนึ่งถึงกลางป่าช้า พระราชาทอดพระเนตรเห็นสิ่งซึ่งเป็นที่น่ารังเกียจต่าง ๆ อยู่ล้อมกองไฟ ซึ่งได้เผาศพใหม่ ๆ ภูตผีปีศาจปรากฏแก่ตารอบข้าง เสือคำรามอยู่ก็มี ข้างฟ้าดวงอยู่ก็คืด หม่าในซึ่งชนเรื่อง ๆ อยู่ในที่มีคักกินซากศพซึ่งกระจัดกระจายเป็นชั้นเป็นท่อน หม่าจึงจอกก็ต่อสู้กันแย่งอาหาร คือเนื้อและกระดูกมนุษย์ หมักย็นเคียวกินตับแห่งทารก ในที่ใกล้กองไฟเห็นรูปผีนั่ง ยืน และลอยอยู่เป็นอันมาก ทั้งมีเสียงลมและฝน เสียงสุนัขเห่าหอน เสียงนกเค้าแมวร้อง และเสียงกระแสน้ำไหลกลบกันไป

(นิทานเวตาล)

— เมืองเอเดนเป็นเมืองแขกแอฟริกัน ขึ้นกับอังกฤษตั้งแต่คริสต์ศักราช 1839 เป็นเมืองเต็มไปด้วยเขาทั้งนั้น อังกฤษเลยตั้งบ้อมมีทหารแข็งแรงมาก ผู้รั้งอยู่ที่เมืองเอเดนนั้นเป็นพวกเจ้าเมืองหรือพวกทหารทั้งนั้น คนอื่นไม่มีใครไปอยู่ เพราะเป็นเมืองไม่สบายเกินเหตุ บิหนึ่งฝนเสียไม่ได้ก็จะตกให้สักครั้งหนึ่ง ก็เป็นอันพอไปคราวหนึ่ง เพราะฉะนั้นคนที่อยู่เอเดนจะได้มีน้ำดื่มกินแลอาบอย่างมนุษย์ทั้งหลายนั้นหาไม่ได้ ต้องใช้น้ำกลั่นอยู่เสมอ ยังมีหน้าช้าไม่มีใช้ฟุ่มเฟือยอย่างมนุษย์ธรรมดาด้วย หญ้าและต้นไม้ขึ้นต้องนับว่าเป็นของประหลาด เพราะต้นไม้ขึ้นนับต้นได้ และหญ้าก็ดูเหมือนจะพอนับเส้นได้เหมือนกัน ในฤดูหนาวนั้นพอจะหายใจออกบ้าง แต่ฤดูร้อนเป็นอันเหลือกำลัง เพราะที่เหล่านั้นเป็นหินแลทรายทั้งนั้น เมื่อพระอาทิตย์ส่องกล้าแล้วถูกโอหินก็เต็มที เพราะเหตุเหล่านี้ เมืองเอเดนจึงได้ชื่อจากพวกทหารว่าอเวจีฝ่ายตะวันออก ถ้าทหารกองไหนถูกสั่งให้มาอยู่แล้ว ก็ไม่รู้สึกชอบพระทัยพระผู้เป็นเจ้าของเลย

(เรื่องของนักเรียนเมืองอังกฤษ)

— การประชุมครั้งนั้นประชุมกลางคืนตามธรรมเนียม คืนนั้นเป็นคืนที่พายุจัดนัก มีลมหนาวก่อนแล้วมีลมเรียกว่า “ลมเหลือ” พัดมาเป็นพายุใหญ่ ที่เรียกว่าลมเหลือก็เพราะหอบเอาทรายมาจากทะเลมองโกเลีย เมื่อเริ่มจะประชุมพายุก็ขึ้นต้นแล้ว แต่ยังไม่จัดนัก ไม่ช้าก็เป็นลมบ้าหมูหอบทรายเป็นลำเหมือนเสาสูงขึ้นไปบนฟ้า ฝุ่นตามถนนก็เข้าผสมด้วย ภายในพระราชวังเวลานั้นเห็นไฟริบหรืออยู่ตามเรือนพระสนมบ้าง แต่ไฟในที่แจ้งดับหมด

(นางพญาสองไทเฮา)

— เมื่อผู้หญิงพูดเช่นนั้นก็เป็นการเปิดช่องให้ผู้ชายย่อ กล้วยเรื่องความสวยและเป็นเจ้าเงินของหัวใจ และเป็นเทพธิดาเป็นเบื่องั้น เพราะฉะนั้นเฮอวิกก็พูดคุยยาว ลงท้ายดูท่าจะเป็นที่พอใจของผู้ฟัง แต่คำที่พูดนั้นถ้าจะนำมากล่าวในที่นี้จะไม่แต่ยืดยาวเกินต้องการอย่างเดียว จะฟังเหมือนคำคนบ้าไปก็เลย เพราะใจความที่พูดนั้นมีน้อยที่สุด แต่ใช้ถ้อยคำยืดยาวนัก

(สืบราชสมบัติ)

— การรับเอาคำในภาษาอินเดียมาใช้ในภาษาไทยนั้นมีทั้งในทางศาสนาและในทางหนังสือ จึงเป็นไปลึก ในเวลาที่เขียนปาฐกถานี้ ข้าพเจ้าได้หยุดเขียน แล้วเอาปาฐกถามาหลับตาเปิดตามบุญตามกรรม 3 หน้า นับคำใน 3 หน้า นั้น แล้วแยกว่าเป็นคำมาจากอินเดียกี่คำ คำไทยแท้หรือภาษาอื่นกี่คำ

หลับตาเปิดได้หน้า 383 นับได้คำ 24 คำ เป็นคำมาจากอินเดีย 23 คำ คำไทยคำเดียว

หลับตาเปิดได้หน้า 600 มีคำ 22 คำ มาจากอินเดีย 14 คำ คำไทย 8 คำ

หลับตาเปิดได้หน้า 487 มีคำ 23 คำ เป็นคำมาจากอินเดียทั้งหมด คำไทยไม่มีเลย

ถ้าเอาคำทั้ง 26,230 ที่มีในปาฐกถามาแยกหมด จะได้คำมาจากอินเดียกี่คำ คำไทยแท้หรือมาจากภาษาอื่นกี่คำ

(บทปาฐกถา เรื่อง “ความขยายตัวแห่งภาษา”)

2.3 การจบเรื่องหรือการปิดเรื่อง น.ม.ส. ทรงมีวิธีการปิดเรื่องอย่างดี ทำให้ผู้อ่านเกิดความประทับใจและรู้สึกพอใจเมื่ออ่านเรื่องจบแล้ว เวลาเล่าเรื่องพระองค์ท่านมักจะใช้วิธีจบลงด้วยคำสำคัญซึ่งไขความที่เล่ามาแต่ต้นได้อย่างแจ่มชัด ทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ในทันที ถ้าเป็นเรื่องขำก็อดไม่ได้ที่จะยิ้มหรือหัวเราะออกมาในทันทีที่อ่านจบ ตัวอย่างเช่นที่ทรงเล่าเรื่องสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆัง หลังจากที่ทรงเล่าว่าสมเด็จพระองค์นี้มีวัตรปฏิบัติอย่างไรมาแต่ต้นแล้ว น.ม.ส. ก็เล่าในตอนท้ายถึงเรื่องที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ถวายพระเจ้ายู๋หัว ว่า

— ท่านขึ้นธรรมาสน์ตั้งนมโหมและบอกศักราชตามธรรมเนียมแล้วก็ถวายเทศน์ว่า “ธรรมโต ๆ มหาบพิตรก็ทรงทราบอยู่ตลอดแล้ว เอวก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร” ตั้งแต่นั้นมาดูเหมือนท่านไม่ต้องเข้าไปถวายเทศน์อีก

(ผสมผสานชุดที่ 1 เรื่อง “ผสมผสาน”)

หรือในตอนที่ยังเล่าเรื่องการแต่งบทเห่เรือขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อใช้ในพระราชพิธีเปิดสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ทรงเล่าว่าก่อนวันงานมีการซ้อมเห่เรือในสถานที่จริง ผู้กำกับการซ้อมมาทูลพระองค์ท่านว่า บทเห่ที่ทรงแต่งนั้นไม่พอเห่ เพราะพายไปได้ครึ่งทาง บทเห่ก็หมดเสียแล้ว จึงจะขอให้ทรงแต่งเพิ่มเติม ท่านก็มีได้ทรงแต่งให้ เพียงแต่แนะว่า ถ้าไม่พอก็ให้เห่ซ้ำลงหรือทวนอีกเที่ยวหนึ่ง แล้วท่านก็ทรงเล่าไว้ในตอนท้ายเรื่องซึ่งเป็นการปิดเรื่องอย่างงดงามว่า

— ครั้นถึงวันแห่เข้าจริง ออกเรือพระที่นั่งเริ่มเห่ตั้งแต่ต้นไปได้ประมาณครึ่งเดียวก็ถึงท่าราชวรดิษฐ์ ครึ่งท้ายแห่งบทเห่ไม่ได้เห่ ทั้งนี้เป็นเพราะเมื่อวันเห่หน้าขึ้นเมื่อซ้อมนั้นน้ำลง

(สามกรุง ภาคผนวก)

นอกจากที่กล่าวแล้วนี้ ผู้อ่านสามารถใช้ความสังเกตได้จากตอนจบของบทหรือตอนจบของเรื่องในบทพระนิพนธ์ร้อยแก้วทุกเรื่อง ซึ่งขอยกตัวอย่างมาดังนี้

— แคมป์เบลมีอาการหนึ่ง ๆ เมื่อจับมือกันนั้นดูเหมือนมีท่าทางบอกว่าสงสารต่างคนต่างหนึ่งตุตถากันอยู่ครู่หนึ่งแคมป์เบลจึงบอกข่าวขึ้น

“ฉันนำข่าวมาส่ง เป็นข่าวที่ร้ายแรงมาก คือเมื่อเช้าวานนี้ นายร้อยโทเฮอวีต่อสู้ตัวต่อตัวกับนายทหารอีกคนหนึ่ง ใช้ปืนเป็นอาวุธ เฮอวีถูกกระสุนปืนตรงสี่ข้างมีบาดเจ็บน่ากลัว พวกเราพากันเกรงว่าจะรักษาให้หายได้นั้นยากนัก”

(สี่บราชสมบัติ ตอนที่ 8)

— ในที่สุดแห่งจดหมายฉบับนี้ ข้าขอให้เจ้ารีบประหยัดการใช้จ่ายลงไปให้มาก ถ้าเจ้าทำได้เจ้าไม่ต้องเขียนจดหมายมาบอกข้าให้เสียเวลา เพราะบัญชีใช้จ่ายของเจ้าคงจะบอกอยู่แล้ว ถ้าเจ้าทำไม่ได้ก็ไม่ต้องเขียนหนังสือมาอธิบายว่าเป็นด้วยเหตุใด เพราะข้ารู้อยู่แล้ว เจ้าคงไม่มีอะไรมาอธิบายใหม่กว่าที่ข้าได้ฟังมาหนักกว่าหนักแล้ว

(จดหมายจางวางหว่า ฉบับที่ 2)

— เวตาลหัวเราะทูลว่า “ถ้าพระองค์ต้องกลับไปต้อนอโศกอีกหลายเที่ยว ก็อย่าทรงเศร้าโศกเสียพระชนม์เร็วนัก” ทูลเท่านั้นแล้วก็หลุดลอยกลับไปอยู่ต้อนอโศกตามเดิม

(นิทานเวตาล เรื่องที่ 8)

— ส่วนนอแรกกับกัปตันนอตันนั้น เคียวหนีเขามีสุขสมบูรณ์เสียแล้ว นอแรกก็ได้
มรดกบิคา กัปตันนอตันก็ได้นอราเป็นภรรยา

(นิทานเรื่อง “ปลาหมอกตายเพราะปาก”)

3. ศิลปะในการสอดแทรกอารมณ์ขัน

บทพระนิพนธ์ร้อยแก้วของ น.ม.ส. ไม่ว่าจะ เป็นแนวใดก็ตามจะมีอารมณ์ขันสอด
แทรกอยู่เสมอซึ่งทำให้เรื่องของท่านสนุกสนานและน่าอ่าน ความขบขันเหล่านั้น บางครั้งก็
ปรากฏอยู่ในรูปของการใช้ภาษา และบางครั้งก็เป็นทางคำเนื่อเรื่อง น.ม.ส.ทรงมีวิธีที่จะ
แทรกอารมณ์ขันลงไป ในบทพระนิพนธ์ของท่านหลายวิธี ดังจะยกตัวอย่างให้เห็นต่อไปนี้

3.1 วิธีใช้ภาษาเป็นเครื่องนำไปสู่ความขบขัน วิธีนี้เมื่อผู้อ่านตีความหมายของ
คำได้แล้วจะรู้สึกขัน เช่น

— ผู้หญิงที่นายเขี้ยวเห็นสวย นายแดงอาจไม่เห็นสวยเลยก็เป็นได้ นางสีดาซึ่ง
กล่าวกันว่างามนั้งามหนานั้น บางคนเห็นว่างามหนายังกว้างงามนั้ งามหนาในที่นี้หมายถึง
ความว่างามอวบ ๆ ไม่ใช่งามเอดเล็กเอดบาง นางสีดาจึงเลยถูกหาว่าตะโปกสุตเสียงสังข์ จะ
เรียกว่าเป็นคำชมนั้นไม่ได้

(นิทานเรื่อง “นางจินตลีลา”)

— นางทุลตอบว่า “โฉนพระองค์จึงตรัสถามเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้รับประทานก็
กินแล้วเป็นแน่ พระองค์ทรงเห็นข้าพเจ้าสายน้อยไปกว่าเมื่อตะกินหรือ”

(นิทานเวตาล)

— ข้าลงมือหากินอย่างไรก็ได้เล่าให้ฟังแล้ว คือลูงกล่อมแก้วข้ากินข้าวจุนั้
แกจึงเตะออกจากบ้านให้ไปเที่ยวหากินเอง ข้าก็ไม่มีอย่างอื่นนอกจากจะเชื่อคำลูงกล่อม จึง
เที่ยวหากินเอง จนบัดนี้มีข้าวหลายฉาง กินไม่หมดต้องส่งไปขายเมืองนอกอยู่ทุกเที่ยวกำป็น

(จดหมายจางวางหั่ว)

3.2 วิธีใส่รายละเอียดปลีกย่อยให้เกิดความขบขัน เหตุที่ขันก็เพราะผู้อ่านไม่
เคยนึกมาก่อนว่าจะได้ยินเรื่องที่มีรายละเอียดมากมายเท่านั้น เช่น

— นางจินตลีลาได้ฟังดังนั้นก็วิ่งเข้าไปในเรือน ยกกรงคักหนูออกมาให้นาง
วิทยธร ในกรงนั้นมีหนูผู้หญิงตัวหนึ่ง คือพ่อตัวหนึ่ง แม่ตัวหนึ่ง บ้าซึ่งยังเป็นสาวตัวหนึ่ง
กับลูกหนูชนสามตัวซึ่งเป็นเหตุให้เข้าไปติดกรงด้วยกันทั้งครอบครัวหนู

(นิทานเรื่อง “นางจินตลีลา”)

— แลคนซึ่งไม่มีงานทำแต่ชอบบอวว่าทำไม่มีเวลาว่าง “เต็มทีขอรับ-เต็มที-
การงานหนักเต็มที-ไม่มีเวลาว่างเลย-ข้าวปลาอาหารไม่ทราบว่าจะได้กินเมื่อไร กลางคืนกลาง
วันไม่มีเวลาว่าง วลา วลา” นั้น พวกนี้ฟังเสียงเหมือนทำการวันละ 27 ชั่วโมง ไม่ต้องคิด
ถึง เพราะไม่ใช่มนุษย์เสียแล้ว ถึงใช้ก็ยกตัวว่าไม่ใช่ ด้วยมนุษย์อะไรมีบ้างที่ไม่มีเวลากิน
เวลานอน แต่ก็ยังมีชีวิตอยู่ได้ เมื่อพูดถึงความข้อนั้น ข้าขอบอกเจ้าไว้เป็นทุนที่จะรู้จักคน
ไปข้างหน้าว่า คนไหนชอบบอวว่ามั่งงานทำมาก คน ๆ นั้นมีงานทำน้อย ถ้าอวว่าทำ
ทั้งกลางวันกลางคืน จงเชื่อเอาเถิดว่า นอนกลางวันครึ่งวันกลางคืนเต็มคืน หรือถ้าจะอยู่
ในที่ทำการก็งเหยวเกะกะก็คิดคนอื่นชวนคุยเท่านั้น ที่แท้ไม่มีอะไรทำเลย นอกจากจะนั่งนึก
กระต่ายทั้งกระโถน

(จดหมายจากวางหว๋า)

— น้ำปลาที่ทำนั้นในชั้นต้นก็ต้องการให้ใช้สำหรับเหยาะโน่นจิมนี้อย่างน้ำปลา
ธรรมดา ครั้นเจ้าจงไปเป็นผู้จัดการได้ไม่ช้าอย่าให้น้ำปลานั้นฟังตามแอดเวอติซमेंต์ของมัน
ต้องใช้ไปทุกอย่าง แม่ครัวคนไหนถ้าไม่ใช่ ถึงจะทำไก่แพนงแกงเห็ดเบ็ดทอดให้คนชอกทาน
กิน มันก็คงจะไม่อร่อย ถ้าใช้น้ำปลาเจ้าจงถึงจะเอาไปเค็มใส่สำหรับทุกวัน นายก็ต้องกิน
ข้าวได้ ส่วนกับข้าวใหม่ ๆ ที่คิดทำขึ้นได้ด้วยน้ำปลานั้นนั้น มีที่ลึบอย่างก็เหลือจะจำ ลงท้าย
คุณเหมือนจะทำทองหยิบฝอยทองก็เกือบจะต้องเหยาะน้ำปลาชนิดนี้ด้วย

(จดหมายจากวางหว๋า)

3.3 วิธีกล่าวเสียตีสี่ประชดประชัน วิธีนี้รู้สึกว่าเป็นบทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส.
จะมีอยู่มาก ซึ่งทำให้ผู้อ่านรู้สึกขบขัน แม้ว่าตนเองจะมีลักษณะเช่นนั้นอยู่บ้างก็ตาม เช่น

— หญิงบางคนได้ยินข่าวว่าพระยุพราชโปรดนางผิวเนื้อเหลือง นางที่เป็นโรค
ตีพิการก็ยินดีโลดโผน จนโรคกำเริบตายลงไปกับที่ บางนางโรคไม่มากหรือจะเป็นด้วยเหตุ

อะไรก็แล้วแต่แพทย์จะช่วยอธิบาย ครั้นได้ข่าวนี้ก็เกิดครึ่นรมย์ในใจจนหายโรค แต่เมื่อโรคหมดไปแล้วความมีผิวเหลืองก็หมดไปด้วย ความสิ้นโรคกลับเป็นเครื่องให้ทุกข์ใหญ่ กล่าวกันว่าบางคนตายเพราะหายโรคก็มี

(นิทานเรื่อง “นางจินตลีลา”)

— บัญหาก็มีแต่เพียงว่า จะเขียนหนังสืออย่างไรจึงจะดี จะผูกประโยคและใช้ศัพท์ชั้นไหนจึงจะถูกพระหฤทัยนาง จะใช้ศัพท์เรียกนางว่า “แก้วตาแห่งตู” จะเบาไป แลศัพท์ “โลหิตในตับแห่งข้า” จะหนักไปดอกกระมัง

(นิทานเวตาล)

— การงานอื่น ๆ ก็เหมือนกัน แต่ก่อนจะผัดหมักก็ไปซื้อเส้นมาจากโรงเจ็ก เคี้ยววันจะต้องซื้อเส้นมาจากประเทศอินเดียจึงจะเป็นหมักดีดี หมอน้ำเครื่องไฟแต่ก่อนถ้ารวเอาโคลนกับเกลบปะก็พอไปได้ หมอน้ำเคี้ยววันถ้ารวก็อยากจะเลยทิ้งเสียรู้แล้วรู้รอดไปเลยทีเดียว การงานในบริษัทใหญ่ ๆ เคี้ยววันนั้นต้องมีหมอกความ หมอยา อินนิเณย จินตกวี และอะไรบ้างก็นึกไม่ทัน ไม่ช้าคงจะต้องจ้างนักพรต แลฤๅษีชีไพรไว้ให้พร้อมจึงจะมีคนงานทุกแผนก

(จดหมายจากวางหว๋า)

— ในโลกเรามันมีเจ้าชู้เยอะมาก คือคนชนิดที่ชอบหาเงินในหัววันละ 5 พันซัง ยิ่งกว่าหาเป็นบาท ๆ วันละ 5 บาท คนชนิดนี้ถ้าเสียไม่ได้ก็ให้ยืมเงินเสียเล็กน้อยดีกว่าที่จะจ้างไว้ใช้ ด้วยเวลามาทำงานมันคงค่อย ๆ ย่องเข้าประตูออฟฟิศเหมือนลูกหมาที่ถูกอ้ายตัวใหญ่มันกัดมาใหม่ ๆ ต้องหยุดเสียแผลตามทางรำไป ครั้นเวลาเลิกชกกลับมีอาการผลุนผลันลุกจากเก้าอี้เหมือนกิริยาเสือที่โจนกัดเนื้อ ในที่ทำการคงมีคนชนิดนี้อยู่ด้วยเสมอ ๆ แลถ้าตามันเป็นไฟ เจ้าของออฟฟิศก็คงต้องช้อนาฬิกาวันละเรือนเป็นอย่างน้อย ด้วยมันคงตุนาฬิการำไปจนเครื่องจักรแลลานละลายไปกับที่

(จดหมายจากวางหว๋า)

3.4 วิธีเสนอความคิดแปลก ๆ ให้เกิดความขบขัน วิธีนี้ช่วยชักจูงให้ผู้อ่านเกิดความสนใจและรู้สึกขบขันต่อสิ่งที่ผู้เขียนหยิบยกขึ้นมาเขียน ตัวอย่างเช่น

— ในตอนต้น ๆ ที่เจ้าจ๋องลงมือบอกขายน้ำปลานั้นทำให้ข้าชนลุ่มร่ำไป ค้วยมันลงทุนหนักกว่าหนักนัก ดูเหมือนมันนอนตรองยังรุ่ง ๆ ว่า จะบอกขายอย่างไรจึงจะเสียเงินมาก ๆ ข้าไปกรุงเทพราวไรก็เห็นเจ้าจ๋องไปเที่ยวอยู่ทุกหนทุกแห่ง เป็นรูปคนผอมกับคนอ้วนบ้าง รูปขวตหน้าปลาสูงเกือบถึงนกเขาเห็นบ้าง บางอันเป็นรูปพระเจ้าสุลต่านมีตัวหนังสือว่า “พระเจ้าสุลต่านจะโปรตน้ำปลานี้ถ้าได้เสีย”

(จดหมายจากวางหว๋า)

— ข้าพเจ้า “ไม่น่าไว้ใจเลย ถ้าคุณเหยียบกระดานพลาดล้มลง องครักษ์จะต้องคว้านพุงเป็นที่น่าเสียขายชีวิต ยี่หนึ่งการทอดสะพานนั้น คติโบราณท่านว่า “ทอดสะพานให้นางหนูเดิน นางหนูไม่เดินกลับไปเดินทางเก่า” นี่ทางเก่าก็ไม่มี มีแต่ทางใหม่ซึ่งโรยค้วยหอยคมเหมือนมีคโกลน ถึงจะเห็นกรวดมากกว่าหอยก็ควรจะทราบว่าจะทรบว่าหอยแอบอยู่ในกรวดมาก กรวดบังหอยก็เหมือนเส้นผมบังภูเขาคุณ”

แม่สาว “กรวดกับภูเขาเป็นหินด้วยกัน จะเทียบก็พอฟังได้ แต่คุณเอาหอยกับเส้นผมไปเทียบกันยังงี้ได้”

ข้าพเจ้า “เขาเทียบกันมาแต่บรมบรรณ คุณไม่เคยได้ยินรึ ถึงมันมีผมเต็มตัวเขาจึงเรียกมันว่าอ้ายหอยยังงี้ละคุณ”

(นิทานเรื่อง “กล้องตัน”)

— คุณผล “กันเข้าใจว่า 1,650,000 ฟุตปอนด์ หรือ 50 แรงม้าเป็น 1 แรงข้างก็เห็นจะพอดี แลก็ถ้าเช่นนั้นรถหลวงเกตุควรเรียกว่าเครื่องแรงข้าง จึงจะค่อยกระทั่งรัดเข้า ถ้าแกไปซื้อของมาราคา 3 บาท ทำไมแกเรียก 3 บาท ทำไมไม่เรียก 24 เฟืองหรือ 192 อัฐู กันเห็นว่าถ้าแกเรียก 3 บาทว่า 192 อัฐูเมื่อไร แกจึงจะควรเรียกเครื่องแรงข้างว่า 25 แรงม้าเมื่อไหร่

ส่วนในยุโรป ข้างมันไม่มี สัตว์ที่มีแรงที่สุดคือม้า หากจะมีสัตว์ที่มีแรงกว่าม้าก็ทำให้เป็นประโยชน์อย่างที่เราใช้ข้างไม้ อนึ่งม้าในยุโรปชนิดที่ใช้ไถนาตัวมันใหญ่กว่าควายเป็นกอง ขนมันปุกปุยขาโตตีนโตยังกะอะไรดี ฝรั่งเศสไม่มีสัตว์อะไรแรงกว่ามันจึงจนปัญญาอยู่เพียงศัพท์ว่า แรงม้า ฝ่ายเรามีสัตว์ที่แรงกว่าม้าถมไป อย่างว่าแต่ม้าตัวกระจิวหรืออย่างของ

เรา ถึงอ้ายม้าขนปุกปุยก็ยังชักกระเขยี่ซ้างของเราก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราควรตั้งมาตรา กำหนดแรงเครื่องจักรไว้สำหรับบ้านเมืองของเรา เช่น 5 แรงม้าเป็น 1 แรงควาย 10 แรงควายเป็น 1 แรงซ้าง ดังนี้เป็นต้น”

(นิทานเรื่อง “ความคิดคุณผล”)

4. ศิลปะในการสร้างสรรค์เนื้อหา

บทพระนิพนธ์ร้อยแก้วของ น.ม.ส. ทุกเรื่องไม่ว่าจะเป็นประเภทบันเทิงคดีหรือประเภทสารคดี นอกจากจะมีเสน่ห์อันเนื่องมาจากการใช้ถ้อยคำ สำนวนโวหาร การลำดับเรื่อง และการสอดแทรกอารมณ์ขันดังกล่าวแล้ว พิจารณาทางด้านเนื้อหา ก็จะพบว่าได้ให้ทั้งความรู้ ความคิด และความบันเทิง แก่ผู้อ่านไปพร้อมๆกันมากที่สุดแต่จะเป็นเรื่องแนวใด คุณลักษณะเช่นนี้ย่อมประจักษ์อยู่ในใจของผู้อ่านตลอดมา ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันว่า พระองค์ท่านทรงมีศิลปะในการสร้างสรรค์เนื้อเรื่องเป็นอย่างมาก จริงอยู่ ถึงแม้ว่าเนื้อเรื่องส่วนมากในพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านจะได้เค้าเรื่องมาจากวรรณกรรมของชาติอื่น แต่ก็ทรงดัดแปลงและปรับปรุงเสียใหม่ด้วยพระปรีชาสามารถ ทำให้เนื้อเรื่องเหล่านั้นแปลกใหม่ หลากหลายและน่าสนใจอย่างยากที่จะหาผู้ใดทำได้เสมอเหมือน ผู้อ่านบทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. ย่อมจะแสวงหาสิ่งที่เป็นความรู้ ความคิด และความบันเทิงจากวรรณกรรมเหล่านั้นได้โดยง่าย เพราะเหตุว่ามีอยู่อย่างอุดม จึงไม่จำเป็นต้องยกขึ้นมาให้ดูเป็นตัวอย่างอีก นอกจากจะเชิญชวนให้ไปอ่านและแสวงหากันเอง ในที่นี้จะขอกล่าวถึงพระนิพนธ์ร้อยแก้ว โดยสรุปอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางว่าแต่ละเรื่องมีเนื้อหาเน้นหนักไปทางด้านใด

4.1 ด้านความคิดและความบันเทิง ปรากฏอยู่ในเรื่อง *จดหมายจากวางหัว* และ *นิทานเวตาล*

4.2 ด้านความรู้และความคิด ปรากฏอยู่ในเรื่อง *ผสมผสาน บทปาฐกถา* และ *พระนิพนธ์ประเภทสารคดี* และบทความอื่น ๆ *กลอนแล่นกกลอน ตลาดเงินตรา การค้าทางทะเลในเวลาสงคราม เรื่องของนักเรียนเมืองอังกฤษ* และ *คำทำนาย* เป็นต้น นอกจากนี้ *ภาคผนวกและคำอธิบาย* ในบทพระนิพนธ์ร้อยกรองบางเรื่องเช่น *สามกรุง* และ *พระนลคำฉันท์* ก็ให้ประโยชน์ด้านความรู้และความคิดเป็นอย่างดี

4.3 ด้านความบันเทิงและความรู้ ปรากฏอยู่ในเรื่องสั้นที่ชื่อว่า นิทานของ น.ม.ส. สืบราชสมบัติ นางพญาของไทยเขา และ ยุคกลางในยุโรป

ความรู้และความคิดในบทพระนิพนธ์เรื่องต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ ครอบคลุมถึง วิชาการหลายแขนงเป็นต้นว่า ภาษา วรรณคดี วัฒนธรรม ศิลปะ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม จึงนับว่าเนื้อหาในบทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. กว้างขวางเป็นอย่างยิ่ง

บทพระนิพนธ์ประเภทร้อยกรอง

ในด้านการนิพนธ์บทร้อยกรอง น.ม.ส. ทรงวางบทบัญญัติในการแต่งร้อยกรอง เอาไว้ และได้ทรงปฏิบัติตามบทบัญญัตินั้นในการแต่งบทพระนิพนธ์ทุกเรื่อง ดังที่อาจารย์ เปลื้อง ณ นคร ได้กล่าวไว้ว่า

“ในเชิง “กลอน” แล้ว น.ม.ส. ได้รับความยกย่องอย่างเอกเพราะเป็นมือขวาของท่าน ท่านก็เฝ้าผู้ที่มีหลักที่จริง ๆ ในทางประพันธ์กลอน พระองค์ท่านได้ประทานคำแนะนำแบบการประพันธ์กลอนแก่หลวงสารานุกรมประพันธ์ที่วังเดิมคลองบางหลวง ใกล้สะพานเจริญพาสณ์ เมื่อ พ.ศ. 2465 ได้ทรงแนะนำปฏิบัติการแต่งกลอนไว้ให้หลายข้อ กล่าวคือ

1. ต้องบรรจุนับจำนวนคำให้ตรงตามแบบจริง ๆ เช่นกลอน 6 ต้อง 6 คำจริง ๆ จะมีคำมากจนเป็นกลอน 7 หรือ 8 ใส่เข้าไปไม่ได้ กลอน 8 ก็ต้องเป็น 8 คำจริง ๆ จะใส่คำมากเป็นกลอน 9 หรือลดคำลงเป็นกลอน 7 ก็ไม่ได้เป็นอันขาด (คำลหุยอมให้ปนกับครุ เป็นคำสมาส นับเป็น 1 คำได้ เช่น เสบียง จะนับเป็นคำเดียวก็ได้)
2. ต้องไม่มี “อา” เก้อ ซึ่งหมายความว่าสระอามาเติมเข้าไปในที่ที่ไม่มีความหมาย เช่น พักตรา ขัตติยา ฤทธา ครรภา เป็นต้น
3. ต้องไม่ตัดศัพท์ผิด เช่น บัจจา (บัจจามิตร) ตักษัย (ซีพิตักษัย) นุกูล (อนุกูล) เป็นต้น
4. ต้องไม่ทับศัพท์ เช่น พระภูมิพิโรธโกรธโกรธา คำรัสตรัสสั่ง องค์กษัตริย์ ขัตติยา โมโหโมหันธ์ เป็นต้น
5. ต้องไม่ให้กลอนพาไป เช่น “เจ็บคำจำกัดจิตช่วย หลงเซยเลยชมลมช่วย คุรวัยตัวรวนคว่นร้าว” (กลบทกบตันต้อยหอย) “เห็นเดือนขึ้นแดงโรโจ้ท้องฟ้า ฝูงนก

กาบินเข้าวังไม่ยั้งเฉย ต่างก็บินเข้าวังเล่นเหมือนเช่นเคย สงสารเอ๋ยแต่บ่าเรอเพื่อรำพัน (บทละครเรื่องหนึ่งสมัยปราโมทย์) อนึ่ง เมื่อได้ทำตามบทบัญญัติทั้ง 5 นี้แล้ว ก็ควรรหาคำสละสลวยเป็นคำมีฤทธิ์มีรส รับสัมผัสในเป็นคำต้นมาวางไว้ให้ถูกที่ กลอนนั้นจึงจะฟังไพเราะอย่างติดหูตลอดกาล”¹

นอกจากนั้น น.ม.ส. ยังทรงกล่าวถึงลักษณะของโคลงที่ดีไว้ในภาคผนวกของหนังสือสามกรุง ซึ่งก็หมายรวมถึงร้อยกรองประเภทอื่น ๆ ด้วย ดังนี้

“รสแห่งโคลงอาจจำแนกได้เป็นสองอย่าง คือ รสคำ และ รสความ จะลองชี้แจงตามมติของข้าพเจ้า ยกตัวอย่างเฉพาะโคลงประเภทเดียว แต่ก็กินความไปถึงกวีวิจาณะประเภทอื่น ๆ ด้วย

โคลงที่เรียกว่าไพเราะโดย รสคำ คือโคลงที่ผจงร้อยกรองถ้อยคำอย่างเสนาะเพราะพริ้ง เป็นเครื่องเพลินใจแก่ผู้อ่านผู้นับ ทำให้เกิดปรีดาปราโมทย์ มีโอชะเปรียบเช่นอาหารซึ่งช่างวิเศษปรุงขึ้นอย่างประณีต อาหารชนิดเดียวกันถ้าผู้ปรุงปรุงไม่เป็นก็ไม่อร่อย โคลงใดไม่มีรสชนิดนี้ (รสคำ) ก็มักทำให้เกิดเบื่อหน่าย เพราะความจืด ความเผื่อน แลความน่ารำคาญอื่น ๆ

โคลงที่เรียกว่าดีโดย รสความ คือโคลงที่ยกเอาใจความน่าฟังมาแต่ง อาจเป็นใจความดีทั้งเรื่อง ทั้งตอนทั้งบท หรือแต่เพียงบาทเดียวก็ได้ รสความที่อาจสะกิดใจผู้อ่านให้คิด ให้นึกชม ให้เห็นจริงตามที่แสดงให้นับถือวาทะที่กล่าว โคลงใดไม่มีรสชนิดนี้ (รสความ) ก็มักจะขึ้นไม่พ้นยอดหญ้า มีใจความคืด ๆ หรือดั่งที่ฝรั่งเรียกว่าแบนๆ (platitude) ถ้าจะเปรียบก็จุกๆไปในอากาศ ไม่มีอินไตเป็นเครื่องเจริญตาเจริญใจได้เลย

แต่โคลงที่แต่งดีโดยรสความนั้น บางทีก็เอาอย่างมาจากโคลงชนิดเดียวกันซึ่งผู้อื่นแต่งไว้ก่อน และซึ่งรู้จักกันจนคุ้นหูคุ้นตาผู้อ่าน เช่นโคลงนิราศแต่งใหม่ ซึ่งเลียนแบบโคลงนิราศแต่งเก่าเป็นต้น โคลงซึ่งเอาอย่างรสความของผู้อื่นอันรู้จักกันทั่วๆไปแล้วนั้น ไม่เป็นที่สรรเสริญ ถ้าไม่มีรสคำช่วยประทับไว้ก็มักจะไม่คุ้มค่าแต่ง”²

1 เบื้อง ณ นคร ภาษาและวรรณคดี. หน้า 13-14.

2 พิศาลทรงกรม, พระราชนิพนธ์เธอ กรมหมื่น. สามกรุง. หน้า 310-311.

จากบทบัญญัติที่ทรงกำหนดไว้นี้ ทำให้พอจะมองเห็นได้ว่าร้อยกรองของ น.ม.ส. มีลักษณะอย่างไร ลำดับต่อไปจึงน่าจะได้อรรถาธิบายว่าบทพระนิพนธ์ร้อยกรองของ น.ม.ส. นั้นมี รสคำ และ รสความ เพียงไร และพระองค์ท่านทรงมีศิลปะในการสร้างรสทั้งกล่าว นั้นอย่างไร

1. ศิลปะในการสร้างรสคำ

รสคำถือว่าเป็นความงามของร้อยกรองทางด้านรูปแบบ ซึ่งเกิดขึ้นจากการเลือกสรรคำมาใช้ให้เกิดความไพเราะและได้ความหมายที่ลึกซึ้งกินใจ น.ม.ส. ทรงมีวิธีสร้างความงามทางด้านนี้ดังต่อไปนี้

1.1 การใช้คำซ้อน คำซ้อนเป็นคำที่คนไทยนิยมพูดกันมาก เมื่อนำมาใช้ในบทร้อยกรองก็ช่วยให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น เกิดความไพเราะ และช่วยเน้นให้เกิดความรู้สึกมากขึ้น ยกตัวอย่างบทร้อยกรองที่ น.ม.ส. ทรงใช้คำซ้อนคือ

◎ ละการละงานคาลเดือก	ไปเหือดตึกตื่นตื่นตื่น
ทั้งดินที่ยวเต้าเข้าเย็น	ชุกเข็ญลือเลื่องเครื่องราว
วิวาทบาททะเลาะเบาะแว้ง	ที่รันพื้นแทงกันฉาว
กลุ่ม ๆ กลุ่มเที่ยวเกรียวกราว	เป็นครวจลาลจลจลันแค้น ฯ

(กนกนคร)

◎ สาวสวยช่วยจิตสเทิน	ใจสทก
หาวคประหว่นพร่นอก	อ้ออ้อ
มีอุจัทพ์พียก	คอยอยู่
พระไม่หยุดสุดเกื้อ	นึ่งกัมกรรมหทัย ฯ

(สามกรุง)

◎ พร่ำพลางพระนางนุชพิลาป	ชลอาบพระนัยนา
เสวรัสร้อยละห้อยอรอรุรา	จรสั่นตระรัญจวน ฯ

(พระนลคำฉันท์)

1.2 การหลากคำ หมายถึงการใช้คำต่าง ๆ กันออกไปในที่ใกล้ ๆ กัน โดยเฉพาะเป็นคำที่มีความหมายเหมือน คล้ายหรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน น.ม.ส. ทรงหลากคำเพื่อมิให้ผู้อ่านเกิดความเบื่อหน่าย ตัวอย่างเช่น

๑ เวลาเมื่อน้อย กำลังยังน้อย แต่ใจไซ้จ้อย ไม่ถอยหนีมัน ท่านใส่หาบ
คอน รั้วจรวารัญ พลรบครบครัน ชุ่มสองข้างทาง ฯ

(สามกรุง)

๑ เธอพร้าทำพรตกฎกล้า บุษษาพระศลิมีศักดิ์
แรงเรี่ยวเชียวชาญนานนัก เฟ่งพิกัตรีภักดีศิวะ ฯ

(กนกนคร)

๑ หลายวันพระทันฑูรดำเนิน นุชเตรีผจงตาม
วันหนึ่งประสบสกุณงาม นลใกล้ก็ไปหนี

๑ ไนษัทหนึ่งทหยนา ยกกว่าปัตตรี
มากหม่มและอยู่ณะปถพี ป่ตระหนกทภัยบิน

๑ เนื้อนกกัโชนะพิเศษ ผิวเจตนากิน
จับได้จะโดยกมลจินต์ รสทิพโอชา

๑ เผือกมันและสรรพะผลไม้ ก็มีไต่กระหายหา
ทราบวาระลาภและบุญมา จรสบสกุณพี

๑ เราจำจะจับทวิขหมาย มุกุชัพพาช
แล้วเราจะเผาณะอกนี้ บมิหิงจะถึงใจ ฯ

(พระนลคำฉันท์)

1.3 การซ้ำคำและวลี เพื่อเน้นให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ความรู้สึกมากขึ้น นับเป็นการ
เล่นคำแบบหนึ่ง น.ม.ส. ทรงนิยมใช้วิธีการนี้ในบทพระนิพนธ์ร้อยกรองของพระองค์ เช่น

๑ เห็นนางนวลศรีมีโฉม คังโสมส่องหล้าราศี
เนาเรือเหนือสรวสัทม์ ตรณี่จันทร์นวลชวนชม
พวยเงินงามเงาพราย นวลฉายยี่ด้ามงามสม
เรือน้อยลอยน้ำขำคม บัวจุมชุล้อมห้อมเรือ
งามนงงามนางกลางชล งามกุ่มทอตุบลดันเหลือ
สะโรชนงรามงามเจือ งามเรือลอยน้ำอำไพ
พิศรูปเพลินลักษณะศักดิ์ศรี งามฉวีคือชวานาไกร
นวลนงค์องค์ลือของโย รูปดไมแลลุ่มพร้อมเพรา ฯ

(กนกนคร)

◎ กี่ไหนเล่ากาสัตย์	เสน่ห์อัศตอวยเออ
กี่ยไหนเล่าจะบำเรอ	พระนางน้องล่ายองโย
◎ กี่ยไหนเล่านิษัณาท	พระนลคลาดพระนางไกล
กี่ยไหนเล่านรินทร์ไอ	ศวรรษขึ้นบ่คืนครอง ฯ

(พระนลคำฉันท์)

◎ บัดเดี่ยววลันลูก	จรเล่นณะแแทนคง
บัดเดี่ยวก็ทอทองคำ	อรท่มณะชาติรี
◎ บัดเดี่ยวก็เพรียกร้อง	พจก้องพนาลี
บัดเดี่ยวก็หนึ่งตี	อุระกลืนส่อนครวญ ฯ

(พระนลคำฉันท์)

1.4 การใช้คำแปลกใหม่ น.ม.ส. โปรดที่จะเลือกใช้คำใหม่ ๆ บางคำซึ่งแตกต่างจากคำธรรมดาทั้งรูปคำและความหมาย โดยทรงให้เหตุผลและคำอธิบายไว้ในตอนท้ายด้วย เช่นทรงใช้คำว่า“อุปบล”ในความหมายว่า“หิน” เพราะในหนังสือสสังกฤต-ไท-อังกฤชอภิธาน มีความหมายหนึ่งว่า “มณีอันมีค่า” หรือทรงใช้คำว่า “พาศี” ในความหมายว่า “นก”(ทรงอธิบายว่า วาซ แปลว่าปีก ดังนั้น วาซี หรือพาศีจึงแปลว่าสัตว์ปีกหรือนกได้) หรือทรงใช้คำว่า “มัธยม” หมายถึง “สะเอว” ตามความหมายในอภิธานเล่มเดิม เป็นต้น ดังเช่น

◎ ไพจิตรพิพิธอุปบลราย	พิศพรายประการ
แจ้งร้างโงกธรนิทร	กลเกตุกระจายเจียร ฯ

(พระนลคำฉันท์)

◎ จำเราจะจับทวิขหมาย	มทุชี่พพาศี
แล้วเราจะเผาณะอกนี้	บ่มีหึ่งจะถึงใจ ฯ

(พระนลคำฉันท์)

◎ วาดวงองค์อรอันแอ้น	งามแซนคือวงคชสีห์
เรื้องรามงามจิตรจลลี	ทรงฉวีผ่องผศสุใจ
มัธยมกลมกลาเพราะเพริศ	ล้ำเลิศรังสีศรีไส
อุโรชโชติชูชูไป	คลื่นไกลกลังสมุทรตุจกัน ฯ

(กนกนคร)

๑ คำนิรมานะป่าจึง
ทูลปราศสอาคปอง

ฉะวันหนึ่งก็ถึงหนอง
จะอาบกลิ่นก็ชื่นฉม ๖

(พระนลคำฉันท์)

1.5 การใช้ลิลิตาจังหวะแปลกใหม่ น.ม.ส. ทรงมีวิธีทำให้บทพระนิพนธ์ร้อย
กรองของพระองค์มีลิลิตาจังหวะแปลกใหม่ ไม่ซ้ำกับร้อยกรองแบบเดิม บางครั้งก็ทรง
อาศัยลักษณะกลบทมาเป็นลิลิตาจังหวะร้อยกรองของพระองค์ และบางครั้งก็ทรงใช้วิธีซ้ำคำ
เป็นวรรค ๆ หรือซ้ำแบบสลับที่ ทำให้ลิลิตาจังหวะร้อยกรองน่าสนใจ ตัวอย่างเช่น

๑ บัดเดียวก็ได้คิด
หลงเล่นบ่เห็นงาม

ทศทิศจะเยี่ยจะหยาม
มนบ่่วนจะปรวนจะแปร

๑ บัดเดียวกลลกล
แดหมายก็คายแด

จิตนลก็เขื่อนก็แซ
บมิยังมียื่นมยิง ๖

(พระนลคำฉันท์ กล้ายกลบทสลับคั้ง)

๑ แจรมรทันะโกเมท
วิสุทธจานประพาลพราย

เจริญเนตรวิเศษฉาย
ประไพเพริศประเสริฐสม

๑ ประสานสัมพันธ์
อุไรรัตน์จรสขม

มะมุกตาอุรารมณ
จรูญช่วงเฉลิมใจ ๖

(พระนลคำฉันท์ กล้ายกลบทอักษรบริพันธ์)

๑ หวังได้สมสู่อยู่สอง
ยิ่งไคยยิ่งแสนแค้นนัก
เวียงตรูอยู่ไหนในโลก
มุ่งท่องมองเที่ยวเที่ยวทวน
พงศ์เราเผ่าเลิศเชิดผู้
เสียกลวนหลงวงเวียน

แนบน้องขวัญอนงค์ทรงศักดิ์
หมายพัศตร์มุ่งเพียรเวียนกัน
ทุกโกรกทั่วกรอกชอกหน
แก่นรคนเคื่องรกายหมายเพียร
ควรรู้มายาพาเที่ยว
นำเขี่ยนนำฆาฏอาตมะ ๖

(กนกนคร กล้ายกลบทกบตันกลางสระบัว)

๑ ตั้งภมจรชมบุปผา
พระเสด็จองค์เดียวเที่ยวจร

จากผกาสู่ผกาเร่ร้อน
จากนครสู่นครชอนเคียว ๖

(กนกนคร)

๑ ฝ่ายพลพลไพร่ในกองทัพ ทาบหอกกลอกกลับกะกิ่งชิงชัย ครั้นเข้า
เมืองได้ก็มีรีรอ รีบหาหม้อหุงข้าว กินมือเช้าในเมือง เครื่องควมมากสมมาน เครื่องหวาน
มากสมหมาย ณ มือนั้น ฯ

(สามกรุง)

๑ การศึกก็ศึกก็คล้าย	คมเคียว
เกี่ยวแต่เพียงเล่มเดียว	ก็ได้
อำนาจปราศธรรมเสีย	สยองจิต
ธรรมปราศอำนาจไว้	ฤทธิร้าวรี

(สามกรุง)

1.6 การใช้คำก่อให้เกิดภาพพจน์ คำที่ น.ม.ส. ทรงเลือกมาใช้ในบทร้อย
กรองของพระองค์มักเป็นคำที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ และเห็นภาพพจน์อย่างชัดเจน ดังเช่น

๑ ทัพพมาเสียทำด้วย	นึกว่าไทยใจช่วย
จักษุทำลาย ฯ	

(สามกรุง)

๑ แต่กระดองแห่งเมือง	แม่หนุนเนื่องเข้าตี
ก็ไม่มีบอบสลาย ฯ	

(สามกรุง)

๑ เห็นนัยไทยทั้งเปลือก	ธานี
มีแต่เกลบไม่มี	เมลิศข้าว
สักโสศประโยชน์ดี	ดูปราศ
คดียิ่งคิดผิดเค้า	เผ็ดแก่นแสนสา ฯ

(สามกรุง)

๑ อ้ากรออ่อนเขลาเบาราค	เหลือยากผกายอัยห้อยหา
คิดแสนแก่นสุขบุษบา	เกิดมาเพื่อภุชชม
พบภู่ประหม่าราคะ	ลอยละเวศร้างห่างสม
หลักเลี้ยงเอียงอายงายม	อารมณ์ล้วยเหลือเป้อจริง ฯ

(กนกนคร)

1.7 การใช้คำมีเสียงเพิ่มความรู้สึก น.ม.ส. ทรงใช้คำที่มีเสียงเป็นพิเศษ สามารถเพิ่มความรู้สึกแก่ผู้อ่านได้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกเศร้า โกรธ หรือน้อยใจ เช่น

◎ โหยหิวระหิวหทยเวียน และพระเคี้ยวรำชมซาน
โซมซุดประตุจตุพลพาล อูระเอียบเคยซามฯ
(พระนลคำฉันท)

◎ นางฟุ้งคังแก่นซุ่นซ้อง ทีบเท้าบ่อง ๆ บัด ๆ
กลุ้มกลัดอ้อต้อชิตชิตชิต สบงสบัดแสนงอนค้อนควักฯ
(กนกนกร)

◎ ปราสาทเคยผงดฟ้า ยอดเยี่ยมโอ้อ่า
พูปเพี่ยมเทียมธฤดี
(สามกรุง)

2. ศิลปะในการสร้างรสความ

ความงามของร้อยกรองอีกด้านหนึ่งคือด้านเนื้อหาหรือความคิด ซึ่ง น.ม.ส. ทรงใช้คำว่า “รสความ” พระองค์ท่านมีวิธีการสร้างสรรค์ความงามทางด้านนี้หลายแบบ ทำให้บทพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านดีเด่นประทับใจผู้อ่าน ดังจะเห็นได้จากร้อยกรองบางส่วนต่อไปนี้

2.1 สำนวนโวหารแปลกใหม่ สำนวนโวหารในพระนิพนธ์ร้อยกรองของ น.ม.ส. มีความแปลกใหม่ คมคายไม่แพ้สำนวนร้อยแก้วของท่าน ตัวอย่างเช่น

◎ มีพลเพียงหมื่นห้า พันพยุห์
ในส่วนจำนวนคู กเดียวด้อย
จักรับทัพตองอู สามหมื่น
น้อยไม่กลัวความน้อย ไม่น้อยคอยคูลฯ
(สามกรุง)

◎ อะไรใหม่มิใช่ความจริงแน่
ความจริงแท้เกิดใหม่เกิดได้หรือ
อะไรใหม่ไม่จริงทุกสิ่งคือ
อะไรจริงใช้ชื่อว่าใหม่เอยฯ

(นิทานเวตาล)

๑ เวียงมอญนครมานต้อง
เจ้าแผ่นดินถิ่นกจ่าย
หงสาวดีก็กลาย
ยุบยับทัพไทยชัย

แตกสลาย
กจัดลี
เป็นฝุ่น
เหยียบขย้าทำนองงว

(สามกรุง)

๑ หญิงไม่ยอมยกมีสามี
อันพวงบุปผามาลัย
ควรจำธรรมคานาไร
ฉันทิชาตนาารี

หาในโลกนี้หาไหน
เกลียดแมลงภู่ไซ้รำฤามี
จักไม่รับไถไซ้ที่
พึงมีสามีแนบตัว ๆ

(กนกนกร)

๑ ศรีภพกลางพระศลีอัสวร
ชาวคินยินเสียงเยื้องนั้น

สำรวจกองทัพล่าฟ้าลั่น
สำคัญใจว่าฟ้าร้อง ๆ

(กนกนกร)

๑ แกล้วกล้าองทำนองอศวชาติ
เป็นปิ่นมหารทมทา

จรผาคผยองพา
รดอื่นปิ่นแข่ง

๑ รุ้หลักประจักษ์จตุรเวท
เชิงชั้นพนันนระแวง

นรเศรษฐีระกำแหง
จิตรักตระหนกนัย ๆ

(พระนลคำฉันท์)

๑ วัดร้างเจดีย์ตัวน
โพธิ์หักบักหอไตร

วิหารห้วนโบสถ์หายไป
ไตรปิฎกตกกลงดิน

๑ บ้านแตกสาแหรกชาติ
หมดท่าทางหากิน

นอนวินาศปราศทรัพย์สิน
เที่ยวชุกช่อนชอกซอนเขา ๆ

(แต่เรือ)

๑ ธนชัยให้เสมียนริบเขียนหมึก
กำบันที่กการประชุมปุมปรีक्षा
ทูลถวายธรรณิรินทร์ป็นประชา
เสนอภาชิตประทีป “ริบยาร้อน” ๆ

(เสภาสภ)

๑ เจาพระปรากฏว่าตัวอรุณอรุณส่อง
 ย่อมผูกผ่องกว่าเงาแห่งเตาอิฐ
 ก็คำพูดนั้นเล่าเงาความคิด
 เปรียบเหมือนพิศพัทธ์ระโงกกระโหลกที่ก ๖

(ปฤษาเดลินศก)

๑ ความ “รักชาติ” คืออะไรใครรู้เค้า
 ช่วยบอกเล่าให้สว่างเหมือนอย่างไต้
 ท่านรักชาติท่านตระหนกว่ารักใคร
 คือไฟหรือไทยที่ใจจด ๖

(ปฤษาเดลินศก)

2.2 เนื้อหาความคิดเป็นประโยชน์ ความดีเด่นอีกคำหนึ่งของบทร้อยกรองของ
 น.ม.ส. ก็คือเนื้อหาที่บรรจุความคิดและสาระที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน ดังจะเห็นได้จากบท
 พระนิพนธ์ร้อยกรองทุกเรื่อง ซึ่งจะขอยกมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑ เราไทยในแหล่งนี้	ล้ำเนา รัษฎนา
อ่อนหัดปรัชญาเยาว์	แยบย้อม
การเมืองเครื่องมีนเมา	มีมาก
แม้ว่ายังไม่พร้อม	เพลิงยงพลาทำเสีย ๖

๑ เสรีผิวให้ก่อน	เวลา ควรแฮ
เมื่อราษฎรปราศศึกษา	ส่องแจ้ง
ความสุกก่อนห้ามมา	มัวมีค
เหตุที่บัญญัติแล้ง	ย่อมร้างทางเจริญ ๖

(สามกรุง)

๑ ทบมือแม่ตบข้าง	เดียวโต
มือมิใช่มือไซม	ไม่ก้อง
ภาษิตสกิดใจ	จำจค
มือจะตบทั้งต้อง	ตบทั้งสองมือ ๖

(สามกรุง)

◎ สงครามความเสื่อมถ่วง	เร็วสลาย
เป็นเหตุเศรษฐกิจจาย	กจัดถ่วง
เพราะโลกยุโทรปกลาย	เป็นกร่อน
เสร็จศึกนี้จักถ่วง	อกไอ้โมหันท์ฯ

(สามกรุง)

◎ การศึกศึกคักคล้าย	คมเคียว
เกี่ยวแต่เพียงเล่มเคียว	ก็ได้
อำนาจปราศธรรมเสียว	สยองจิต
ธรรมปราศอำนาจไว้	ฤทธิ์ร้าวร้าว

(สามกรุง)

◎ เขาว่าลักษณะโง่หงอยเป็นหลัก
เพื่อประจักษ์ใจสำนักเป็นศิษย์
Educated Man แสนโสภิต
ชวลิตปัญญาวิชาชาญ ฯ

(ปฤษฎณาเดลินศก)

◎ ฝ่ายฝูงคิ่งคาวนั้นไซ้	หฤทัยปรีเปรมเหมหรรษ์
เข้าไปบนบ่อพร้อมกัน	อภิวันท์ไหวเจ้าแก้วแมว
เพราะคิดว่ายงสูงศักดิ์	ทรงลักษณะเลิศเหลือเชื้อแถว
ปัญญาไม่มีวิแวว	กลาดแคล้วเพราะเขลาเบาใจ ฯ

(กนกันคร)

◎ ใครจะไว้ใจอะไรก็ตามเกิด
แต่อย่าเกิดไว้ใจในสิ่งห้า
หนึ่งอย่าไว้ใจทะเลทุกเวลา
สองสัตว์เขี้ยวเล็บงาย่างใจ
สามผู้ถืออาวุธสุดจักร้าย
สี่ผู้หญิงทั้งหลายอย่ากรายไถล
ห้าหากษัตริย์ทรงฉัตรชัย
ถ้าแม้ใครประมาทอาจตายเอย ฯ

(นิทานเวตาล)

๑ อันคำเขียนคำพูดที่ติดตีม
 ย่อมปลาบปลื้มใจประจักษ์เป็นศักดิ์ศรี
 สำภาษาเส็งเคร็งเก้งให้ตี
 คือกึ่งที่จะไม่ใช่เมื่อไรเลย

(ปฤชณาเดลิงศก)

2.3 อารมณ์ขัน บทพระนิพนธ์ร้อยกรองของ น.ม.ส. มีอารมณ์ขันสอดแทรก
 อยู่ในโอกาสที่เหมาะสม ทำให้น่าอ่านและมีรสที่ชวนให้สนุกสนาน ยกตัวอย่างเช่น

๑ โอ้วาปลาหมาแหงน
ชูคอเมื่อยคอมัน	โศกสุดแสนสงสารควัน
ไม่ได้ขมำน่าซ้ำใจ ฯ
๑ ปลาจิ้มฟันจระเข้
จิ้มฟันมันทำไม	มีอุปเท่ห์เล่ห์กลใด
ฤทหมายลี้มชิมอาหาร ฯ
๑ เทโพไซท์เวทดา
เทพาสมญานาน	เป็นนามปลาหมาโบราณ
คุ้มจัจปลาเทโพ ฯ
๑ มังกรปลาเมืองจีน
สิ้นขัศกคือไซ	คล้ายปลาตีนแต่ตัวโต
ถ้าหั้นขัศกักราชา ฯ
๑ ไล่ต้นความป่วยเจ็บ
เร็วเรียกปลาหมอมา	ผ่าแล้วเย็บพอเยียวยา
ให้ช่วยผ่าปลาไล่ต้น ฯ

(สามกรุง)

๑ ขุนกระบี่บนอบเกล้า
อุ้มนุชเนาทรวงพา
ลูนิลกะลาลา
ปลอบประโลมโฉมเจ้า	กราบลา ท่านนา
เหาะเต้า
ลีเลียน ลงเฮย
พุดจ้อประจ้อประเจ้า ฯ
๑ โอบองค์อรอุ่ม
ความรักควงจิตจิต	จุมพิต
พีเคว้ง

นางสนองว่าตรองคิด
หน้อยจะทั้งทั้งทั้ง

เลี้ยงแน่ แล้วฤ
ลูกเต้าตาปรอย ๆ

(นิทานเรื่อง “กัณโฆกรรมเกียรติ”)

◎ สงสารคำ “ทำการ” มานานแล้ว

คูไม่แคล้วตาไปในหนังสือ
มันถูกใช้หลายอย่างไม่ว่างมือ
แต่ละมือตราตรายากเต็มที
ตำรวจเห็นโจรหาญ “ทำการจับ”
โจรมันกลับวิ่งทยาน “ทำการหนี”
“ทำการป่วย” เป็นลมล้มพอดี
“ทำการชู้” จึงหมายความว่าตายเอย ๆ

(ผสมผสานชุดที่ 3 เรื่อง “หนังสือแลคำพูด”)

◎ แก้มแดงแสงสกลสี

ถามนิกอย่าบิตเบือน

◎ เนื้ออ่อนอ่อนนุ่มนวล

นิ่มนุ่มชุ่มนัยนา

แดงลิ้นจี่ระมิงเหมือน

แก้มช้ำหรือตึงช้อปลา

แม่รูปท้วมท้วนนา

เนื้ออ่อนแน่นแม่มามพี

(เห็นเรือ)

◎ ผู้มีชู้เป็นชู้เมียผู้อื่น

ปลุกให้ตื่นกลางคืนฝึกให้กล้า
ตั้งนิ้วเหล็กเล็กใหญ่ใกล้ภรรยา
มีไว้หัดจรรยาชนพวกนั้น
โจรผู้ร้ายหมายใจจะได้ทรัพย์
โปรดให้สับทั้งซากตากสวรรค์
ใครเปิดวิทยุตั้งน่าซังมัน
เอาจกจันจ้อหูให้รู้เค้า

(เสภาเสภา)

สรุปการวิเคราะห์และวิจารณ์

บทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. ทั้งประเภทร้อยแก้วและประเภทร้อยกรอง เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วจะพบว่า มีลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดอันถือเป็นแบบฉบับได้ พระองค์ทรงมีศิลปะในการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่เห็นได้เด่นชัด กล่าวคือ ทางด้านวรรณกรรมร้อยแก้ว ทรงมีศิลปะในการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหาร ศิลปะในการลำดับเรื่อง ศิลปะในการสอดแทรกอารมณ์ขัน และศิลปะในการสร้างสรรค์เนื้อหา ส่วนทางด้านวรรณกรรมร้อยกรองนั้นก็ทรงใช้ศิลปะในการสร้างรสคำ และศิลปะในการสร้างรสความ ทำให้บทพระนิพนธ์ของพระองค์ถึงพร้อมซึ่งความใหม่ ความยิ่งใหญ่และความงาม จริงอยู่ บทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. อาจจะมีข้อตำหนิอยู่บ้าง ดังที่มีผู้หยิบยกขึ้นมาคือ ทางด้านเนื้อเรื่องมักจะมีได้ทรงคิดขึ้นเอง และทางด้านถ้อยคำมักจะมีคำยากๆ ปรากฏอยู่ แต่ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว ข้อตำหนิดังกล่าวก็มีได้มากพอที่จะลบล้างลักษณะที่เด่นต่างๆ ได้ ยิ่งไปกว่านั้น น.ม.ส. ก็ได้ทรงทำให้ข้อตำหนิที่ว่านั้นลดน้อยลงไปด้วยการสร้างสรรค์เนื้อเรื่องขึ้นใหม่เป็นอันมาก จนแทบจะกล่าวได้ว่าเนื้อเรื่องที่ทรงนำมานั้นมีเพียงแต่ “เค้า” เท่านั้นเอง และได้ทรงนิพนธ์ภาคผนวกและภาคอธิบายศัพท์ไว้อย่างดี จนผู้อ่านไม่น่าจะมีปัญหาเรื่อง “คำยาก” อีกต่อไป

สรุปแล้วบทพระนิพนธ์ของ น.ม.ส. มีความดีเด่นสมบูรณ์ ทั้งทางด้านรูปแบบที่หมดจดงดงาม และทางด้านเนื้อหาที่มีคุณค่าต่อผู้อ่านทั้งด้านความรู้ ความคิด และความบันเทิง